

Srđan VUKADINOVIĆ*

CRNOGORSKA FILMSKA PRODUKCIJA – EKTRANIZACIJA KNJIŽEVNIH DJELA S POSEBNIM OSVRTOM NA OSTVARENJA IZVEDENA I NA TEATARSKIM SCENAMA

1. DJELA IZVEDENA NA CRNOGORSKIM TEATRSKIM SCENAMA I NJIHOVE EKTRANIZACIJE

Djela koja su izvedena na crnogorskim teatarskim scenama, prije svega onoj nacionalnog teatra, a koja su poslije izvjesnog vremena doživjela filmske adaptacije u tekstualnom sličnom ili scenaristički izmijenjenom okviru, su djela Petra Petrovića Njegoša („Gorski vijenac” i „Lažni car Šćepan Mali”) i Mihaila Lalića („Hajka”).

Kultno Njegoševo djelo „Gorski vijenac” je više puta postavljano na crnogorske pozorišne scene, u titogradskom, danas pogoričkom Crnogorskom narodnom pozorištu: Prvi put je postavljeno i premijerno izvedeno 11. decembra 1960. godine.¹ Inscenacija pomenutog Njegoševog djela, na daskama nacionalnog teatra, upriličena je u čast stogodišnjice Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba. Ovaj komad, koji je za scenu adaptirao, režirao i kreirao Nikola Vavić, obnovljen je i novu premijeru imao je 26. maja 1967. godine, u djelimično novoj podjeli glumačkih rola.²

---

* Prof. dr sc. Srđan Vukadinović, Filozofski fakultet Nikšić

¹ Scensku inscenaciju „Gorskog vijenca” iz 1960. godine pored Nikole Vavića kao adaptatora, reditelja i scenografa potpisuje i ostatak kreativnog tima: kompozitor Anton Poglačar, kostimograf Ana Popova, slikar izvođač Ananije Verbicki i lektor Petar Perišić, dok su, pored ostalih, uloge ostvarili: Miloš Jeknić (Vladika Danilo), Milorad Spasojević (Vuk Mićunović), Predrag Stojković (Serdar Janko), Petar Tomas (Vojvoda Batrić), Nedeljko Pajević (Vuk Mandušić) i dr.

² U obnovljenoj predstavi „Gorskog vijenca”, u novoj podjeli uloga su glumci: Veljko Mandić (Vuk Mićunović), Čedo Vukanović (Vojvoda Batrić), Boro Begović (Vuk Mandušić), Gojko Kovačević (Knez Janko) i dr.

Kako se na plakatu predstave navodi „Istoričesko sobitije” ili „Gorski vijenac” je još dva puta insceniran na pozornici Crnogorskog nacionalnog teatra. Treću po redu inscenaciju ovog Njegoševog djela, koja je premijerno izvedena 28. decembra 1973. godine, potpisuje Blagota Eraković³, a 26 godina kasnije nova zgrada CNP je otvorena, 25. maja 1997. godine, sa „Gorskim vijencem”, koji je rediteljski uobličio Branislav Mićunović.⁴

Filmsku adaptaciju Njegošev „Gorski vijenac” doživio je u produkciji „Lovćen filma” 1955. godine. Film nosi naziv „Njegoš”, a reditelj je bio Veljo Stojanović. Naime, reditelj je kao literarno scensku potku preuzeo predstavu „Gorski vijenac”, koja je 1953. godine doživjela premijeru u Narodnom pozorištu u Beogradu, u režiji Raše Plaovića. Film je snimljen u ambijentu Otvorene pozornice ispod Orlovog krša na Cetinju, a ulogu Vladike Danila tumačio je Ljubiša Jovanović.

Još jedanput je „Gorski vijenac” svoju obradu, mimo pozorišnih scena, doživio u video-produkciji, 1992. godine. Naime, Petar Božović je ovo djelo, u prirodnom ambijentu Cetinja, snimio kao VHS verziju. Riječ je o transponovanoj na videu pozorišnoj predstavi „Gorskog vijenca”, koja je premijerno izvedena 1986. godine u Pozorištu DODEST u Titogradu (danas Podgorici). U predstavi su pored Petra Božovića igrali i: Žarko Laušević, Goran Sultanović, Stela Četković i dr.

Komad „Lažni car Šćepan Mali” Petra Petrovića Njegoša četiri puta je insceniran na pozornici crnogorskog nacionalnog teatra. Prvo premijerno izvođenje ovog Njegoševog djela je bilo 18. decembra 1969. godine u adaptaciji Slobodana Stojanovića i režiji Blagote Erakovića⁵. Ista predstava je obnovlje-

³ Predstavu „Gorski vijenac” premijerno izvedenu decembra 1973. godine, pored reditelja Blagote Erakovića potpisuju i: Miladin Ševarlić kao autor adaptacije, Velibor Radonjić kao scenograf i kostimograf, Boro Tamindžić kao kompozitor i Miloš Jeknić kao lektor. Igrali su, pored ostalih: Gojko Šantić, odnosno Patar Tomas u alternativi (Vladika Danilo), Veljko Mandić (Iguman Stefan), Boro Begović (Vuk Mićunović), Branislav Vuković (Vuk Mandušić) i dr.

⁴ Predstavu kojom je otvorena obnovljena zgrada CNP-a u Podgorici, pored reditelja Branislava Mićunovića, koji je i autor adaptacije, autorski potpisuju: Miodrag Tabački kao autor scenografije, Angelina Atlagić kao kostimograf, Sonja Vukićević potpisuje scenski pokret, koja je zajedno sa rediteljem napravila i izbor muzike. Uloge su ostvarili, pored ostalih: Branimir Popović (Vladika Danilo), Vojislav Brajović (Iguman Stefan), Dragan Mićanović (Vuk Mićunović), Goran Daničić (Serdar Janko), Nenad Jezdić (Knez Rade), Darko Tomović (Knez Janko) i dr.

⁵ Scenografiju i kostimografiju ove predstave potpisuje Velibor Radonjić, a kompozitor je Boro Tamindžić. Uloge su pored ostalih ostvarili: Petar Begović, alternacija Miloš Jeknić (Vladika Sava), Mašo Topić (Vojvoda Niko Martinović), Danilo Radulović (Serdar Vukale), Veljko Mandić (Iguman Teodosije Mrkojević), Petar Perišić (Šćepan Mali, lažni Petar I, car rusijski) i dr.

na i premijerno izvedena 20. januara 1972. godine, sa djelimično novom podjelom uloga.⁶

Sedamnaest godina poslije obnovljenog komada, ponovo je postavljeno Njegoševo djelo „Lažni car Šćepan Mali”. Ovoga puta reditelj Blagota Eraković, koji je rediteljski uobličio prve dvije inscenacije ovog djela, javlja se kao autor scenske adaptacije, a komad je premijerno na sceni Crnogorskog nacionalnog teatra izveden 14. marta 1989. godine.⁷

Poslednji put Njegošev „Lažni car Šćepan Mali” je postavljen na scenu Crnogorskog nacionalnog pozorišta 3. oktobra 1997. godine, u režiji Dejana Mijača. Kao dramaturška osnova korištena je ona koju je uradio Slobodan Stojanović, i po kojoj je igrana prva postavka ovog Njegoševog djela.⁸

Filmska ekranizacija Njegoševog djela „Šćepan Mali” urađena je znatno prije nego što je djelo postavljeno kao pozorišna predstava. Ponovo u produkciji „Lovćen filma” po scenariju Ratka Đurovića film je režirao Velimir Stojanović, a ulogu Šćepana Malog na filmskom platnu ostvario je Rade Marković.

Pored dva Njegoševa djela, još je samo jedno djelo crnogorskih autora imalo svoju izvedbu i u teatru, a doživjelo je i filmsku adaptaciju. Riječ je o djelu „Hajka” Mihaila Lalića. U Crnogorskom narodnom pozorištu, u tadašnjem Titogradu, Lalićevo djelo dramaturški, rediteljski i scenografski uobličio je Nikola Vavić, a premijeru je imalo 24. februara 1962. godine.⁹

Lalićeva „Hajka” je svoju filmsku ekranizaciju doživjela 1990. godine u produkciji Filmske radne zajednice (FRZ) iz Beograda. Film je režirao Živojin Pavlović, a glavnu uloge ostvarili Pavle Vujisić, Dragomir Bojanić i Rade Šerbedžija.

---

⁶ U obnovljenoj predstavi autorski tim je isti kao u prethodnoj postavci, dok su neke od uloga ostvarili: Boro Begović (Vojvoda Niko Martinović), Branislav Vuković (Serdar Vukale), Drago Malović (Pop Andrija Đurašković), Bratislav Slavković (Marko Tanović), Petar Tomas (Šćepan Mali), i dr.

⁷ Ponovo isti autorski tim kao i u inscenacijama 1969, odnosno 1972. godine, uz reditelja Erakovića, potpisuje i ovu postavku „Šćepana Malog”, Velibor Radonjić, kao scenograf i kostimograf, i Boro Tamindžić, kao kompozitor, dok je lektor Branko Banjević. Uloge su pored ostalih ostvarili i: Zef Dedivanović (Vladika Sava), Branislav Vuković (Vojvoda Drago Vukotić), Dragan Račić (Serdar Vukale), Veljko Mandić (Iguman Teodosije Mrkojević), Petar Tomas (Šćepan Mali), i dr.

⁸ U autorskom timu koji je radio na ovoj pozorišnoj predstavi su: Geroslav Zarić kao autor scenografije, Bojana Nikitiović kao kostimografkinja i Rambo Amadeus kao kompozitor. Uloge su pored ostalih ostvarili: Vojislav Brajović (Šćepan Mali), Milo Miranović (Vladika Sava), Petar Kralj (Iguman Teodosije Mrkojević), Pavle Ilić (Đakon Petar), i dr.

⁹ Autorski tim Lalićeve „Hajke”, pored Nikole Vavića, činili su: Danilo Rešetar kao kostimograf, Vasilije Mokranjac kao kompozitor i lektor Petar Perišić. Uloge su, pored ostalih, ostvarili: Boško Bošković, alternacija Vladimir Popović (Ivan Vidrić), Petar Vujović (Dušan Zaćanin), Miloš Jeknić (Bajo Baničić), Boro Begović (Šako Čelić), i dr.

Ustaljeno je mišljenje, u stručnim krugovima, da su dobre filmske ekranizacije napravljene na osnovu predložaka trivijalnih književnih djela. Ako bi se napravila analiza djela koja su u svjetskim razmjerama postigla uspjeh na osnovu književnih predložaka, moglo bi se doći do takvog zaključka. Ali, ako se dublje zađe u razmatranje navedenog fenomena, može se zapaziti da su uspješan spoj književnog predloška i dobre filmske adaptacije postigla ona djela koja su bila vezana za adaptaciju drama. Jer u odnosu na roman, pripovijetku ili novelu koje se kao književni rodovi najčešće filmski ekranizuju, drama je sasvim drugi rod koji po svojoj strukturi, značajnim dijelom, odgovara filmskom scenariju. Tako se dâ zapaziti da su ekranizacije „Otela” koje je radio Orson Vels, kao i isto tako njegov film „Ponoćna zvona”, koji je nastao prema motivima nekoliko Šekspirovih tzv. kraljevskih drama, potpuno ravnopravne u filmskom mediju, onome što je Šekspir u tim djelima napisao. Dakle, one su tzv. kongenijalne adaptacije. Na isti način se može govoriti o adaptacijama „Hamleta” i „Kralja Lira”, u režiji velikog ruskog režisera Kozinceva.

Ako se okvir analize i razmatranja ne želi zadržati samo na velikim dramskim tekstovima, kako bi pokazao neopravdanost teze da velika i značajna literatura nije dobar predložak za kvalitetno filmsko ostvarenje, može se uzeti za primjer značajna proza, jer je nju na neki način teže adaptirati. Tu također ima sjajnih primjera velikih filmskih ostvarenja. Tako je jedan jako dobar film, rađen po predlošku velike svjetske literature, film „Rat i mir”, režisera Kina Vidova, rađen prema velikom Tolstojevom romanu. Isto tako i adaptacija Sergeja Bondarčuka pomenutog romana ima svoje posebne literarne, odnosno filmske kvalitete. U navedenim primjerima riječ je o klasicima koji su adaptirani i koji su bili uspješne ekranizacije. Treba naglasiti da iako je bilo razočarenja, a bilo ih je, kada su u pitanju adaptacije za film velikih djela značajnih klasika, takvo stanje je bilo više razočaravajuće za kritiku nego za publiku. Ta djela su bila razočarenje, kako za proučavatelje književnosti tako i za one koji proučavaju film. Za samu publiku to nisu bila tolika razočarenja.¹⁰

Kada je u pitanju ekranizacija književnih djela crnogorskih autora, koja su izvedena i na teatarskim daskama, zapaža se da je riječ o klasicima koji su inscenirani i u nacionalnom teatru i na filmu. Djela Njegoša, „Gorski vijenac” i „Šćepan Mali”, kao i Mihaila Lalića su, po sudu stručne, književne i filmske javnosti, uspostavljena i u književnosti, kao i na filmu. U oba medija imaju visokopozicionirano mjesto. Uostalom, filmske ekranizacije radili su reditelji (Velimir Stojanović i Živojin Pavlović), za koje je bilo uvriježeno mišljenje da se dugo i studiozno pripremaju za rad na jednom filmskom djelu, što samo

---

¹⁰ Barry Salt, *Film Style and Technology: History and Analysis*, London: Starword, 1992, p. 109–116.

po sebi ne mora da znači da će nastati dobro filmsko djelo. Ali u ovom slučaju radilo se o filmovima koje je kritika primala s respektom, a za film „Hajka” Živojin Pavlović je dobio Arenu u Puli za najbolju režiju, dok je Pavle Vujisić dobio istu takvu nagradu za glumu. Filmovi Velimira Velja Stojanovića su postali klasika crnogorske filmske produkcije, čemu su najvećim dijelom doprinijele ekranizacije dva navedena Njegoševa djela.

2. EKRAKIZACIJA KNJIŽEVNIH DJELA KAO IZAZOV FILMSKIM STVARAOCIMA

Kada se adaptira određeni literarni predložak za film, ključno pitanje koje se uvijek nameće i postavlja je ono koje se tiče razočarenja u jedan ili drugi umjetnički rod. U većini slučajeva nezadovoljstvo proizilazi iz toga što film nije vjerna ekranizacija predloška. Međutim, nije moguće do u tančine, odnosno do detalja adaptirati neko književno djelo od nekoliko stotina stranica u nekakav jednoiposatni ili dvosatni film. Čak ni kada se uzima dramski tekst u koji filmski adaptatori ne moraju puno toga mijenjati, odnosno prilagođavati ekranizaciji, situacija je slična. Već veće dužine trajanja filma u savremenom dobu postaju pomalo deplasirane. Uvijek treba imati u vidu da kada se govori o kvalitetu filma, odnosno predloška, uvijek se raspravlja o dva medija, ili o dva načina umjetničkog izražavanja koja su poprilično različita.¹¹

Stalno se govori o tome koliko je film vjeran tekstu literature po kome je rađen. To zapravo nije nužno. Film je autonomno djelo i autonomna umjetnost, na isti onaj način kao što je to i književno djelo. Stalno se nastupa s pozicije da je film inferioran književnosti. Ne može pisac govoriti reditelju što će napraviti. Jer i reditelj je autor kao pisac. I određeni film je njegovo autorsko djelo. I ako reditelj ne želi neki lik, ako ne želi neki rukavac priče, ako želi nešto pretumbati u odnosu na literarnu potku – to je njegovo pravo. Ako film ne uspije, neće niko optuživati scenaristu ili autora dramskog teksta. Optuživaće reditelja. Reditelj ima najveću odgovornost i samim tim u filmskom projektu film je nešto što dominira nad literaturom. Ali između reditelja i scenariste ili autora dramskog teksta mora postojati određena smisaona saglasnost, koja je bila prisutna i u ekranizaciji djela dva crnogorska klasika, Njegoša i Lalića.

Promišljati ljudske vrline Njegoševih i Lalićevih likova, na način blizak antičkim filozofima, mogu samo autori koji su svestrani stvaraoci u poimanju cjelokupnog totaliteta, što ga u sebi i sa sobom nosi navedeno određenje. Takvi stvaraoci moraju biti nadasve nadahnuti mislioci, koji jesu pojedinci svo-

¹¹ David Bordwell & Kristin Thompson: *Film Art an Introduction*, The McGraw- Hill Companies, New York, 1997, p. 253–278.

ga vremena, ali i vremena u totalitetu bitisanja i trajanja. Ako je riječ o piscu, moraju ga krasiti i vrline visokosofisticiranog kreativca, kome reperna određena tačka nije samo književnost već i druge vrste stvaralaštva. A ako je riječ o autoru – dramaturgu/adaptatoru, koji scenski uobličava djelo sa takvim sadržinskim okvirom, njegove određene tačke nisu samo sinkretičke umjetnosti i stvaralaštvo, već cjelina čovjekovog misaonog toka i egzistiranja, čvrsto omeđena onim što nosi u sebi „umjetnost” življenja na nestabilnom, trusnom području vječitih tema i dilema. Ako je u prvom slučaju riječ o velikanima pisane riječi Petru Petroviću Njegošu i Mihailu Laliću, koji prevazilaze realnost i čije djelo prelazi u najtananiju poeziju, a u drugom o poetama pozorišne i filmske režije (Stojanović, Pavlović), koji dramaturškim dodirima između velike književnosti i velikog djela oslikavaju i osjenčavaju univerzalno stvaralačko teatarsko platno ljudskog duha, očekivati je nastajanje umjetničkog dragulja riječi i pokreta, scene, slike i prostora.

Upravo, takav jedan spoj spoznajno stvaralačkih vrednota nalazi se u dramaturgijama djela „Gorski vijenac”, „Lažni car Šćepan Mali” i „Hajka”, koji su filmski prilagodili Velimir Stojanović, Ratko Đurović i Živojin Pavlović. Inače, najteži posao prilikom dramaturgije ili adaptacije nekog velikog djela je na dramaturgu, odnosno adaptatoru. Uvijek postoji opasnost da literarno štivo bude iznad onoga što je uradio dramaturg/adaptator. Izgleda da su se adaptatori filmskih djela crnogorskih klasika, tretiranih u ovom radu, specijalizovali kada je riječ o dramaturškom i adaptatorskom poslu, na dramaturške i filmske obrade djela velikih pisaca.

Za razliku od ranijih adaptacija, drugih pisaca, iz perioda prije postavke i „Gorskog vijenca” i „Lažnog cara Šćepana Malog”, koje su kao dominantnu imale epsko-narativnu formu, kao i preovlađujuću monološku dimenziju neprekinutog pripovijedanja, što struktura djela nikako ne nosi, Stojanović i Ratko Đurović su, u Njegoševim djelima, koristili postupak potpunog ogoljavanja šire društvene situacije i širih misaonih tokova pojedinih likova, kao i cjeline radnje. Zadržavaju se na fokusiranju dramske i umjetničke pažnje na situaciju straha opstanka vlastitog naroda, bića i identiteta, koje nikako ne odgovara međunarodnim vladajućim elitama za opstanak na vlasti i očuvanje društvenih pozicija u strukturama moći. Svoju adaptaciju i Stojanović i Đurović zasnivaju na strukturi izgrađenoj kroz međusobne sukobljenosti „političkih elita” oko stradanja pojedinca zbog sopstvenih političkih i širih društvenih ideja.

Likovi u Stojanovićevim filmovima su veoma uvjerljivi i originalni u svojim opravdanjima za status stradanja koje takva situacija nosi. Dinamizam njihove igre ne dopušta ni u jednom trenutku da prevlada osjećaj ličnog doživljaja stradanja pojedinca. Sukob ličnog osjećanja i političkog uvjerenja je u

filmskoj adaptaciji veoma jasno izdvojen i podignut na jedan univerzalni nivo, kao tema i problem očuvanja vlasti i privilegija jednog zatvorenog sistema, koji je karakterističan kako za „tamni vilajet”, i uvijek trusni i nemirni Balkan, tako i za društva prepoznatljive i izgrađene političke demokratije.

Filozofski promišljena književna djela Njegoša i Lalića veoma je teško i kompleksno pretočiti u jednostavniju dramsku formu, koja će sa scene ili filmskog platna progovoriti isključivo onim sredstvima koja scenskom protagonisti stoje na raspolaganju, a to su, prije svega, samo njegov govor, glas i pokret tijela. Kroz taj znak se postiže pojednostavljenje Njegoševih i Lalićevih opservacija na pobunu, na savjest, na stradanje i na žrtvovanje zbog određene ideje. Pojednostavljenje složenog i misaonog piščevog postupka i njegovo prilagođavanje teatarskom znaku je najbolji način da se u svijetu i društvu prikrivenih strasti čovjeka otkriju i sagledaju sve negativnosti koje sobom nose preobražajni procesi, kako oni u sferi političkih i društvenih zbivanja tako i oni u strukturi čovjekovog bitisanja i svjesnog trajanja. Njegoševu i Lalićevu preokupiranost čovjekovim životom i sudbinom, filmski autori Stojanović i Pavlović razmatraju kroz ljudsku slobodu. Kroz individualnu čovjekovu slobodu i scenska dramatisacija i filmska adaptacija se neposredno tiču i slobode kolektiviteta, odnosno društva. Jer kroz slobode pojedinca u djelu se kroz dinamičku dijalošku formu likova promišlja o posledicama društvenih i metafizičkih međuzavisnosti između čovjeka-pojedinca i njegove svakodnevnice.

Dramatisacije i filmske adaptacije Njegoševih i Lalićevih djela, nastale iz dramaturške i adaptatorske radionice Velimira Stojanovića, Ratka Đurovića i Živojina Pavlovića, upravo na jedan novi i originalan način, za razliku od ranijih dramatisacija i adaptacija za film djela velikih svjetskih klasika, bez vremenske distance, u jednoj univerzalnoj ravni govore o vječitoj ljudskoj drami koju imaju i pojedinac i društvo, a tiče se sukobljenosti ideje za slobodnim političkim i duhovnim promišljanjem svih relevantnih društvenih fenomena, na jednoj strani, a na drugoj, straha vladajućih elita, ma ko da su one, od drugačijeg i nepoželjnog mišljenja koje „ide u narod” i koje može itekako nauditi očuvanju vlasti. Taj strah vladajuće manjine je obilježje zatvorenog društva i sistema ograničavajućih dostignuća čovjekovog poimanja svijeta i kosmosa. Pobuna savjesti koja se javlja u dubinskom dramskom porinuću Njegoševih i Lalićevih likova nijednog trenutka ne stvara zabunu protiv koga se buniti; da li protiv vladajuće međunarodne ili unutrašnje hijerarhije, ideološkog oportunitizma ili izdaje vlastitih zahtjeva i stremljenja? Da bi se to shvatilo, a pojedinac se opredijelio za pravilan odabir pobune savjesti, mora se nadići realnost i preći u teatar, odnosno na film. Jedino tako je moguće razumjeti procese koji guše i Njegoševe i Lalićeve junake, ali i današnjeg čovjeka. Dru-

štveni udes čovjeka u zatvorenom sistemu pomaže i doprinosi stvaranju karantina jednog realiteta. Prepoznavanje toga zatvorenog karantina je prvi iskorak ka oslobađanju čovjeka od besmisla stega izražavanja i djelovanja i razvoja slobode misli.

U tom smislu se i dramatisacija, odnosno filmska adaptacija Njegoša i Lalića ispoljava kao traganje za ishodom unutar osvjetljene i dramski uobličene cjeline pobune savjesti protiv sistema zatvorenog društva.

3. FILMSKA EKRAKIZACIJA – NADOPUNA KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA

Inscenacija grandioznih djela dvojice crnogorskih klasika Petra Petrovića Njegoša i Mihaila Lalića, za svakog protagonistu nosi brojne dileme i teškoće. Samim tim izraženiji su izazovi koji se pred pozorišnog, odnosno filmskog autora postavljaju. Osnovni je sadržan u propitivanju o filmskoj ekranizaciji književnog djela: da li obogaćuje ili osiromašuje jedno djelo. Tako nešto se tek može konstatovati u konačnici predstave ili filma i njihovim postprodukcijским životima. Ali dominantno takva dilema uvijek zavisi i od predstave i od filma i njihovog udjela u biću i strukturi ličnosti posjetioca i doživljavaoca teatra. Na to da li je jedno djelo obogaćeno ili osiromašeno najvjerodostojnije će ukazati percepcija onih koji posmatraju i doživljavaju predstavu ili gledaju i doživljavaju film. Velikim dijelom takvu dilemu razrešava i sama dramatisacija, odnosno filmska adaptacija jednog velikog književnog djela. Veliko djelo i njegova dramatisacija ili filmska adaptacija jesu osnova za jednu kvalitetnu predstavu, odnosno dobar film. Otvara se u takvim okolnostima kvalitativna mogućnost da se novim umjetničkim djelom otvori dijalog sa prethodnim umjetničkim (književnim) djelom. U filmovima rađenim po Njegoševim i Lalićevim djelima, odnosno pozorišnim predstavama, otvoren je dijalog između literature kao umjetnosti, teatra kao umjetnosti i filma kao umjetnosti. Budući da su u pitanju veliki pisci, autori i protagonisti filmskih adaptacija su nastojali i značajnim dijelom uspjeli stvoriti filmska ostvarenja koja relevantno korenspondiraju sa piscem. Pri tome se otvara niz pitanja u svijesti gledatelja filmova; „Gorski vijenac”, „Lažni car Šćepan Mali” ili „Hajka”. Još ako se u percepciji ima i pozorišna predstava rađena po djelu koje je bilo potka za film, doživljavaoci i teatra i filma, najbolje oni sami mogu dati odgovore ili jednostavno mogu doći do odgovora postavljenih na filmskom platnu.

Značajne filmske adaptacije djela velikih pisaca kvalitetno mogu raditi autori koji imaju estetsku, idejnu, sadržajnu i perceptivnu bliskost sa piscem i djelom. Djela Petra Petrovića Njegoša i Mihaila Lalića, koja su izvedena kao pozorišne predstave na sceni Crnogorskog nacionalnog pozorišta, a i ekra-

niziovana na filmskom platnu, kod producenata iz dvije države, nose i sadrže u sebi nešto što je blisko umjetničkom osjećanju i poimanju stvari i svijeta koju nose Velimir Stojanović, Ratko Đurović i Živojin Pavlović. Teme koje su zastupljene u tri djela dvojice pisaca, klasika koji su svoju provjeru imali i na teatarskim scenama, bave se problemima odnosa čovjeka, pojedinca, slobode, vremena. Zapravo tu je čitav kompleks problema na liniji krivice – kazne. Autori filmskih adaptacija, isto kao i autori dramatisacija za teatar, uvijek nastoje da preispitaju koliko djelo koje je predmet njihovog interesovanja jeste savremeno vremenu u kome se filmski ekranizuje. Refleks koji su djela Njegoša i Lalića, koja su ekranizovana, imala kod stručne javnosti i kod publike najbolja su potvrda takvog propitivanja. Iako se filmski ekranizovana djela Njegoša i Lalića bave određenim istorijskim temama, koje su u relacijama pojava dugog trajanja, takva povijesna zbilja funkcioniše kao mogući svijet, koji nije homogen, već uvlači u sebe čitav niz različitih mogućih svjetova, odnosno podsvjetova koje „instaliraju” pojedini likovi filmske radnje.

Filmske ekranizacije Njegoševog i Lalićevog književnog djela uvijek imaju nešto od onog odmaka i od one, kako bi se reklo, pompeznosti i neistinitosti velikih događaja. Jer ne često se kaže da su najbolji oni filmovi koji uopšte ne izgledaju kao da iza njih stoji književni predložak. To je veličina svakog književnog djela. Sam fenomen filmske adaptacije je pomalo i precijenjen. Literatura nije nešto osobito važna za film. To se može vidjeti i po tome što se svi adaptatori odnose prema literaturi bez imalo milosti. Čak i prema onoj starijoj. Ako se radi o minornom književnom djelu, na osnovu njega veliki režiser piše djelo. Tako je recimo Alfred Hičkok uvijek za potke svojih ekranizacija birao minorna djela. I u tim situacijama on jednostavno „proguta” to književno djelo. Književno djelo nestaje na filmskom platnu. Da bi u drugoj situaciji, kada se radi o velikim književnim djelima, kakva su i djela Njegoša i Lalića, film ne samo da ne proguta ta djela nego postaje naprotiv njihova nadogradnja.

LITERATURA

1. Bordwell, David & Thompson, Kristin: *Film Art an Introduction*, The McGraw-Hill Companies, New York, 1997.
2. Rotha, Paul: *The Film Till Now*, London, Spring, 1997.
3. Salt, Barry: *Film Style and Technology: History and Analysis*, 2 d ed., London: Starword, 1992.
4. Vukadinović, Srđan: *Kako igrati Njegoša, „Mobil Art”*, Podgorica, 2001, br. 13.
5. Vukadinović, Srđan: *Inscenacije djela Mihaila Lalića na crnogorskim pozornicama*, u *Zbornik radova, CANU, Podgorica, 2007.*

Srđan VUKADINOVIĆ

MONTENEGRIN FILMS PRODUCTUION – FILM ADAPTATION
LITERATURES ACTS ON THE SPECIAL REVIEW IN DEVERB
DERIVATIVE AND IN SCENE OF THEATRE

Summary

The film production in the space and cultured little environment creative is in manner that in some temporal to be filming acts important literature creators from deserve civilization and cultural circle. Very watery will in little the film industry when is word a South Slavic areal to be filming acts then world classic. The films adaptation large acts or acts famous writer to bring in youth many difficulty trouble and dilemmas. The basic dilemma is that will literature acts to exceed the film adaptation or that will is see in films screen portray important annex literature acts whom is to recognize regulation ambient or civilization in regard cultural circle.

The more is analytical frame to inspect filming literature acts widened and in this acts which is own theater scenery had to theatre on the stages then is to receive arbitrary syncretism three branch of arts. The branch of which is in own's existency first than second but respected in syncretism represent arts and specific. The film adaptation and theater scenery famous acts Petar Petrovich Njegoš and Mihailo Lalich („The False Care Scean Litle”, „Hunt”, „Wedding” ect.), to intrude eternal dilemma – films or theatre to impoverish or to increase this famous acts in regard (non)destruction text in films in regard theatre performances.

Key words: film production, film adaptation, filming, theater scenery, literature act